

УДК 332.1:005.53](477)(045)

Язлюк Б.О.,

доктор екон. наук, доцент, професор кафедри економіки та менеджменту природокористування
Тернопільського національного економічного університету

*Прийняття прикладного характеру управлінських
рішень відносно вирізнення територіальної
асиметрії соціально-економічного розвитку
якості життя населення*

У статті розглянуто складові системи моніторингу регіонального економічного розвитку, орієнтовано на поліпшення умов життєдіяльності населення й, як наслідок, підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону. Результати проведеного дослідження з соціально-економічного розвитку муніципальних утворень регіону дозволяють сформулювати систему заходів програми зниження територіальних розходжень якості життя населення. Нами пропонується диференційована система заходів щодо відношення до груп муніципальних утворень із різним рівнем якості життя населення.

Ключові слова: моніторинг, управління, розвиток, регіональна економіка

Постановка проблеми. В сучасних умовах невизначеності та порушених конфліктами ситуацій перед якими опинилась Українська економіка, а також економічної кризи і коли рівень бідності та безробіття населення зростає щодня та відчуття рівня соціальної незахищеності, досягли рекордних максимумів актуалізує необхідність ефективного регіонального розвитку як інструменту діагностики рівня й динаміки розвитку регіону з метою виявлення пріоритетних напрямків і резервів росту й прийняття обґрунтованих і найбільш ефективних управлінських рішень.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в сучасній економічній літературі існує певний сучасний пласт досліджень учених-економістів з проведення моніторингу соціально-економічної політики регіонів держави. Не зменшуючи значущість вкладу інших дослідників у яких є значний доробок, можна відзначити наукові дослідження: О. Алімова, О. Амоші, О. Агафоненка, В. Артеменка, П. Борщевського, С. Біла, П. Гайдучького, І. Грішової, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Долішнього, Ф. Заставного, В. Захарченка, Т. Заяць, І. Іртищевої, В. Ільчука, В. Лагодієнка, Л. Мармуль, А. Мазура, Б. Патона, Т. Пепи, В. Пили, В. Удовиченка, П. Саблука, В. Семенова, В. Топіхи, Л. Федулової та інших.

Незважаючи на певні значні напрацювання в цьому напрямі, слід відзначити необхідність удосконалення системи моніторингу регіонального економічного розвитку в сучасних умовах. Нерозв'язаність цілого ряду теоретичних і прикладних питань, відсутність комплексного вивчення системи моніторингу регіонального економічного розвитку соціально-економічної політики на основі узгодженої діяльності основних компонентів макроструктур обумовили вибір теми дослідження, його актуальність, мету та завдання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема підвищення ефективності регіональної політики передбачає розгляд регіону в цілому як системи, відповідальної за узгодження економічних і соціальних цілей. Якщо в основі економічної політики закладені принципи одержання вигоди й збагачення, то в основі соціальної політики - морально-етичні й гуманістичні норми. Орієнтація на соціальний розвиток регіону означає, що в системі координат ефективного управління економічна ефективність повинна укладатися в рамки нормативно-ціннісних орієнтирів.

Основна суть управління процесом збалансованого регіонального розвитку полягає в цілеспрямованому впливі органів управління на соціально-економічні процеси, що протікають у регіоні. Найбільш важливими завданнями усіх адміністрацій регіонів є

зростання якості життя населення, у тому числі за рахунок вирішення найбільш актуальних для регіону проблем в економіці й соціальній сфері. Для виявлення зазначених проблем необхідна налагоджена система моніторингу соціально-економічного розвитку регіону. Процеси соціально-економічних перетворень у регіоні, ускладнення взаємозв'язків ринкових суб'єктів господарювання, інтенсифікації інформаційних потоків у регіоні вимагають адаптації системи регіонального моніторингу до сучасних умов розвитку.

На сьогоднішній день усі складності формування соціально-економічної політики, що проводиться регіональними органами влади, багато в чому обумовлені відсутністю достатньої інформації, що дозволяє мати просторове уявлення про протікання соціально-економічних процесів у регіоні. Наявність просторової асиметрії за рівнем соціально-економічного розвитку, що визначається як стійкі розриви в умовах і результатах соціально-економічного розвитку територій регіону, спричиняє виникнення протиріч у вирішенні питань територіального розвитку й веде до зниження рівня ефективності управління регіоном. Моніторинг на рівні муніципальних утворень регіону повинен у максимальному ступені задовольняти потреби органів регіонального й муніципального управління в інформації про хід процесів, що протікають у соціально-економічних системах територій.

На сьогоднішній день відомі такі класифікації видів моніторингу які здійснюються за наступними ознаками:

- ступінь опосередкованості впливу (прямий, непрямий);
- тривалість проведення (короткочасний, постійний, періодичний);
- масштаб застосування (загальний і специфічний);
- вид діяльності (освіта, охорона здоров'я та ін.);
- тип оцінки параметрів об'єкта дослідження (якісний, кількісний);
- організаційна форма (індивідуальний, груповий, фронтальний), інформаційна відкритість (відкритий, закритий);
- частота контролю в часі (дискретний, у вигляді планового контролю, безперервний);
- рівень автоматизації (неавтоматизований, частково автоматизований, автоматизований);
- спосіб формування показників (статистичні, соціологічні, змішані);
- рівень реалізації (регіональний, муніципальний) [1; 2; 3].

Перераховані вище класифікації видів моніторингу регіонального розвитку не достатньою мірою враховують особливості формування набору показників моніторингу з погляду виконуваних ними функцій. Набір показників визначається цілями замовника моніторингу. У зв'язку із цим, нами пропонується доповнити класифікацію видів моніторингу наступною груповою ознакою – по спрямованості проведення моніторингу соціально-економічного розвитку регіону:

- адресна (залежно від цільової групи, що буде ним користуватися (для широкої громадськості й неурядових організацій (по найбільш значимих проблемах і у формі доступної для непрофесійної аудиторії)), для розроблювачів регіональної політики (необхідна детальна картина регіональних процесів, широкий набір індикаторів), для осіб, що приймають рішення (необхідний відбір базових індикаторів, що дозволяють відслідковувати стратегічні й тактичні цілі регіонального (муніципального) розвитку));
- цільова (моніторинг заснований на визначених державою пріоритетах соціально-економічної політики);
- структурна (базується на виборі індикаторів, що відображають стан і динаміку всіх компонентів соціально-економічного розвитку, для оцінки різних аспектів соціально-економічної політики).

Врахування цілей проведення моніторингу й завдань, що постають перед його організаторами, дозволяє сформувати обґрунтований набір показників моніторингу й провести аналіз ситуації відповідно до інтересів замовника.

Існує досить велика кількість варіантів наборів показників при проведенні моніторингу соціально-економічного розвитку регіону. Це пов'язане з тим, що залежно від завдань, що постають перед організатором або замовником моніторингу, система показників варіюється.

Поряд з тим можна відзначити, що певний склад показників присутній у всіх дослідженнях. Тому, на наш погляд, моніторинг соціально-економічного розвитку регіону необхідно проводити по двох наборах показників: «базовому» і «проблемно-орієнтованому».

«Проблемно-орієнтований» набір показників дозволяє врахувати різні завдання, що постають перед замовниками моніторингу. Крім того, необхідно в «проблемно-орієнтований» набір показників включити показники, що дозволяють врахувати глибину й кількість відчутних позбавлень (депривацій) населенням того або іншого регіону. Показники, що враховують глибину й кількість депривацій, повинні бути об'єднані в певний комплекс показників, складений із груп по сферах депривацій.

«Базовий» набір показників соціально-економічного розвитку регіону або муніципального утворення (району) включає комплекс показників по найбільш значимих компонентах соціально-економічного розвитку й дозволяє провести інтегральну оцінку для цілей управління. Як компоненти, що найбільш повно відображає особливості соціально-економічного розвитку регіону і муніципальних утворень і що дозволяють дати уявлення про ступінь територіальної асиметрії соціально-економічного розвитку регіону, варто вибрати наступні: якість населення, рівень матеріального добробуту, трудова активність населення, забезпеченість населення об'єктами соціальної інфраструктури, безпека життя (показники якості життя населення); рівень розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг; власні доходи бюджету (показники виробничо-господарської діяльності) [4].

Метод оцінки рівня соціально-економічного розвитку через вимір депривацій виходить із прямого аналізу ступеня задоволення потреб. Використання даного підходу до оцінки рівня соціально-економічного розвитку дозволяє виділити частку населення, що не має ресурсів для забезпечення харчування, умов життя й діяльності, що є звичними або загальноприйнятими в суспільстві. Їх ресурси значно поступаються середньому рівню ресурсів домогосподарств у суспільстві, внаслідок чого дані групи населення виключені із загальноприйнятого в суспільстві способу життя, звичок і типів діяльності. Підхід до визначення даних груп населення через відносні депривації дозволяє в умовах складної ситуації оцінки дохідної бідності населення регіонів та муніципальних утворень уточнити категорії бідного населення.

На наш погляд, моніторинг варто проводити як шляхом проведення вибіркового обстеження домогосподарств на основі сформованого списку депривацій (по харчуванню, умовам проживання, забезпеченості одягом), так і на основі набору відомчих показників депривації (частка родин, де є одержувачі дитячих допомог, частка безробітних від 25 до 50 років у чисельності економічно активного населення, показник дитячої смертності (до 14 років) і інші показники, що закріплюються у звітності відповідних міністерств і відомств). У цьому випадку виділяється шість сфер (доменив) депривацій, що визначають рівень депривованості населення регіонів та муніципальних утворень: доходи, зайнятість, освіта, здоров'я, житлова забезпеченість і доступ до об'єктів соціальної інфраструктури. На основі показників даного набору можна провести інтегральну оцінку регіону та муніципальних утворень як на рівні районів (міських районів), так і на рівні поселень. Використання даного набору показників дозволяє оцінити гостроту соціально-економічних проблем населення регіону.

Для формування ефективних управлінських рішень у регіоні потрібна методика, що дозволяє на базі наявної статистичної й адміністративної звітності оцінити фактичний рівень соціально-економічного розвитку регіону і муніципальних утворень і ступінь його територіальної асиметрії.

Пропонований алгоритм оцінки соціально-економічного розвитку регіону заснований на побудові інтегрального показника якості життя населення й інтегрального показника виробничо-господарської діяльності. Інтегральний показник якості життя населення дозволяє описати результат соціально-економічного розвитку регіону або муніципального утворення для населення, а інтегральний показник виробничо-господарської діяльності показує рівень розвитку можливостей для реалізації поставлених планів (рис. 1).

Розрахунок інтегральних показників соціально-економічного розвитку повинен здійснюватися за допомогою процедури агрегування часткових показників, що охоплюють соціальні й економічні процеси в регіону або муніципальному утворенні. При цьому кожне територіальне утворення представляється вектором в n -мірному просторі факторів і характеризується набором віднормованих (у діапазоні $[0,1]$) показників соціально-економічного розвитку. Процедура агрегування показників здійснюється способом адитивної

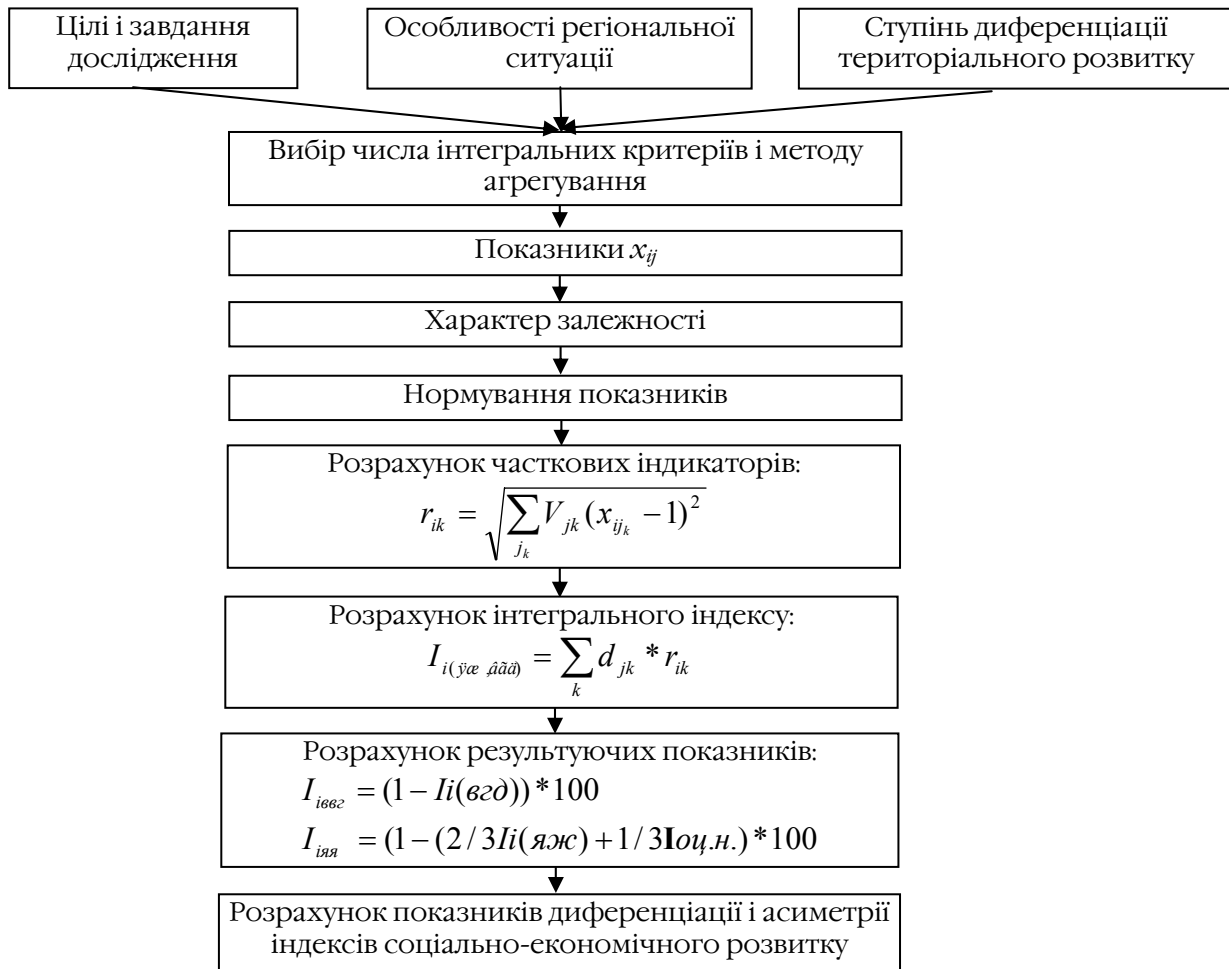

Рис. 1. Блок-схема процедури оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів (муніципальних утворень регіону, адміністративних районів) з урахуванням параметрів диференціації і асиметрії

згортки евклідових відстаней до еталона (одиниці):

$$I_{i(яжс,вгд)} = \sum_k d_{jk} * r_{ik} \quad (1)$$

$$r_{ik} = \sqrt{\sum_{j_k} V_{jk} (x_{ij_k} - 1)^2} \quad (2)$$

де r_{jk} - частковий індекс;
 $I_{i(яжс,вгд)}$ - інтегральний індекс соціально-економічного розвитку регіону або муніципального утворення (якості життя населення, виробничо-господарської діяльності);
 x_{ijk} - значення jk -го показника (по k -ій компоненті) i -го регіону (муніципального утворення);
 k - номер компонента інтегрального показника;
 v та d - ваги показників у складі часткового індексу й часткового індексу в складі інтегрального індексу відповідно (прийняті рівноважними).

Інтегральні показники рівня соціально-економічного розвитку характеризують статичний стан соціально-економічної ситуації території в певний момент часу й відображають динаміку розвитку між вимірами [5].

Заключним етапом проведення оцінки служить обчислення показників диференціації й асиметрії соціально-економічного розвитку територій регіону. Показники диференціації рівня соціально-економічного розвитку регіонів (розмах варіації, коефіцієнт диференціації) дозволяють оцінити існуючі розриви в результатах соціально-економічного роз-

витку регіонів (муніципальних утворень регіону). Однак вони не дозволяють відбити існуючий характер нерівномірності розподілу територій за рівнем соціально-економічного розвитку. Виникає необхідність введення показників асиметрії соціально-економічного розвитку, що свідчать про наявність або відсутність симетрії їх значень щодо середнього рівня в країні (регіоні).

Алгоритм оцінки нівелює недостатню увагу в системі організації регіонального моніторингу до урахування місцевої специфіки розвитку соціально-економічної системи регіону. Він дозволяє виявити найбільш проблемні території, наочно інтерпретувати отримані результати оцінки для керівників регіонів та муніципальних утворень і рекомендується для оцінки реалізації програмних заходів щодо згладжування нерівномірності територіального соціально-економічного розвитку.

Оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів, муніципальних утворень, адміністративних районів дозволяє провести їх ранжирування й виділити проблемні території з низькими значеннями інтегральних показників, що вимагають підвищеної уваги.

Дана асиметрія визначається наступними моментами. Існує значна асиметрія районів за рівнем матеріального добробуту населення. Цьому сприяє істотна диференціація населення районів за рівнем доходів, що є наслідком розходжень у рівні розвитку виробництва в районах області. Також відзначається асиметрія районів за рівнем безпеки життя населення, що визначається різним рівнем складності криміногенної обстановки, що існує в районах, а також станом навколишнього середовища.

Для порівняння регіонів (адміністративних районів області, міських районів) по ступеню внутрішньої територіальної асиметрії соціально-економічного розвитку аналітична обробка результатів оцінки може бути представлена у вигляді матриці позиціонування регіонів (адміністративних районів, міських районів) у системі координат: «ступінь асиметрії» (що визначається коефіцієнтом асиметрії) – «середній рівень соціально-економічного розвитку» муніципальних утворень (поселень) регіону.

Матриця позиціонування адміністративних районів по ступеню асиметрії соціально-економічного розвитку поселень представлена на рис. 2. (оцінку пропонується проводити на основі «проблемно-орієнтованого» набору показників соціально-економічного розвитку, розрахунок інтегрального показника – по вищевказаному алгоритму оцінки інтегрального індексу соціально-економічного розвитку).

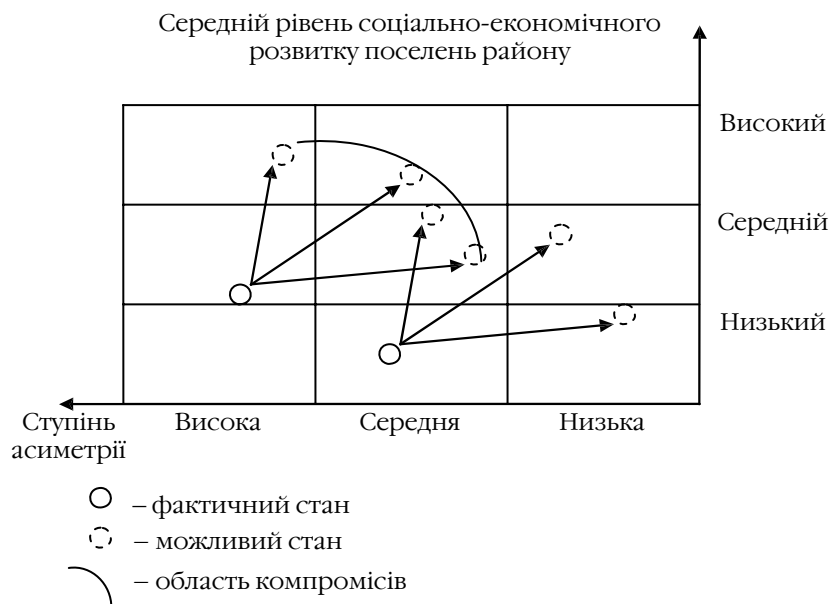

Рис. 2. Матриця станів адміністративних районів «середній рівень – ступінь асиметрії соціально-економічного розвитку»

Дана імітаційна модель позиціонування адміністративних районів служить матрицею прийняття управлінських рішень відносно вирівнювання територіальної асиметрії соціально-економічного розвитку в регіоні. Для вироблення необхідних управлінських

рішень доцільно розглянути ряд можливих сценаріїв, обумовлених імовірними станами адміністративних районів і пропонованих управлінських рішень, що відповідають вибору можливого «напряму руху» усередині матриці. Розглянувши різні варіанти, визначені з урахуванням області компромісів, можна вибрати найкращий сценарій, що відповідає заданим критеріям, що відповідає цілям і завданням регіону на даний момент, що забезпечує погодженість «рухів» всіх наявних муніципальних утворень і передбачає найбільш дієві у відношенні їх впливу.

Процес організації моніторингу соціально-економічного розвитку регіону може включати кілька етапів (рис. 3). Основними етапами процесу моніторингу соціально-економічного розвитку є: ідентифікація й відбір досліджуваних соціально-економічних процесів; проектування процесу моніторингу; організація процесу моніторингу; оцінка ефективності організації моніторингу; удосконалення процесу моніторингу.

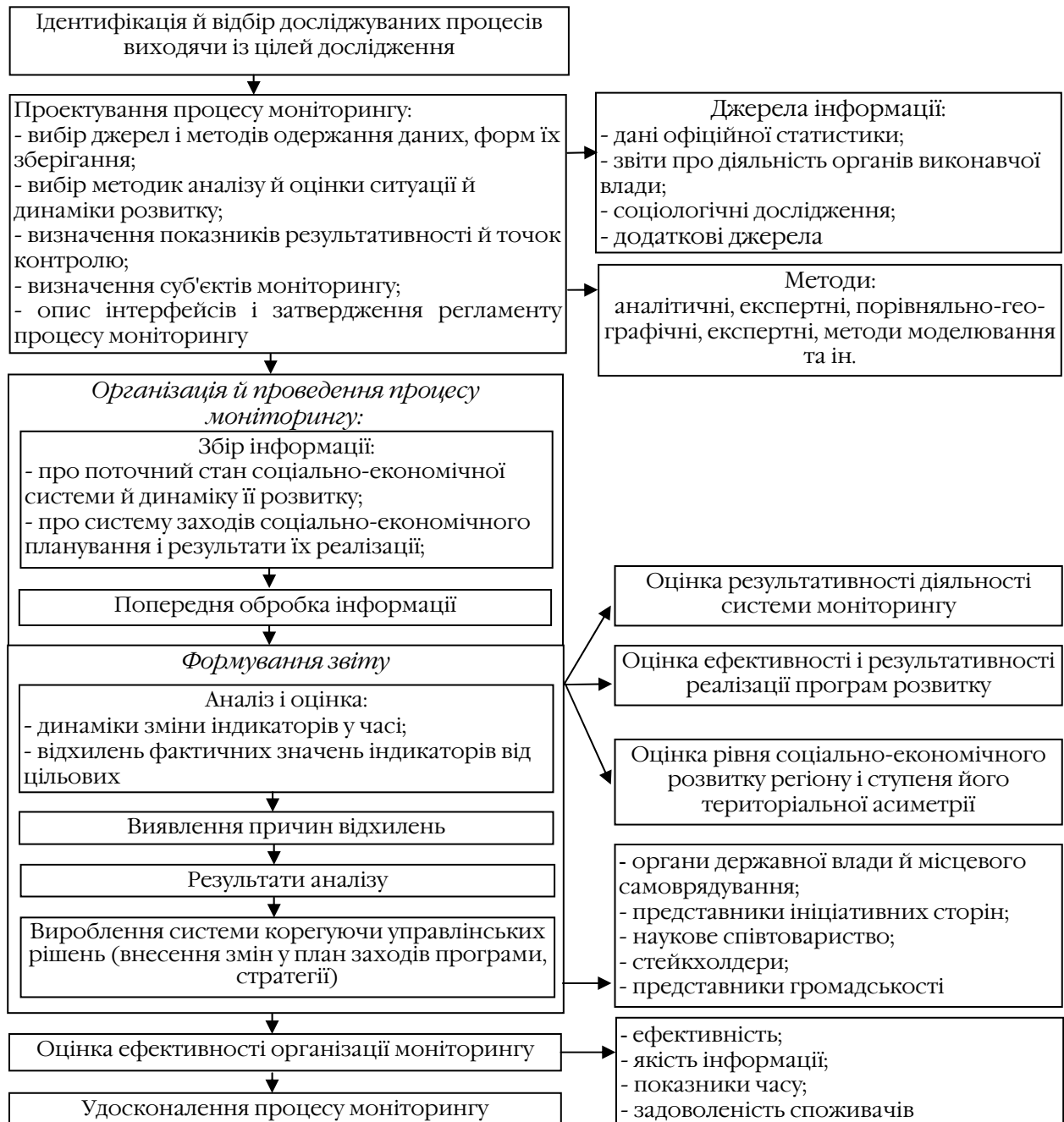

Рис. 3. Схема організації процесу моніторингу соціально-економічного розвитку в регіоні

Процесний підхід до організації моніторингу дозволяє: розглядати процес моніторингу соціально-економічного розвитку з погляду доданої цінності інформаційно-аналітичного забезпечення процесу управління; оцінити досягнення результатів моніторингу і їх результативності; постійно поліпшувати процес моніторингу.

Аналіз існуючої системи моніторингу соціально-економічного розвитку в регіоні виявив, що приділяється недостатня увага проблемі нерівномірності протікання соціально-економічних процесів в муніципалітетах, а також діагностиці соціально-економічних проблем населення в окремих муніципальних утвореннях регіону. У зв'язку із цим пропонується проводити моніторинг і оцінку рівня соціально-економічного розвитку муніципальних утворень регіону на основі наступних методичних підходів до організації:

1) використання інтегральних показників рівня соціально-економічного розвитку муніципальних утворень регіону по основних компонентах соціально-економічного розвитку;

2) використання деприваційного підходу до оцінки рівня соціально-економічного розвитку муніципальних утворень, що дозволяє оцінити ступінь депривірованості населення муніципальних утворень в забезпеченні необхідними матеріальними благами й соціальними послугами. Пропоновану процедуру моніторингу варто проводити в розрізі муніципальних утворень із періодичністю - один раз в 3 роки;

3) використання показників диференціації й асиметрії соціально-економічного розвитку регіону. Використання даних показників дозволяє виявити ступінь нерівномірності соціально-економічного розвитку територій регіону за конкретними проблемно-змістовними блоками, визначити пріоритетні траєкторії розвитку, обґрунтувати розподіл коштів регіонального бюджету між різними муніципальними утвореннями.

З метою оптимізації процесу моніторингу соціально-економічного розвитку й підвищення якості надаваної інформації пропонуємо наступні рекомендації:

□ створення інформаційно-аналітичної системи, що дозволяє сформувати інтегрований інформаційний ресурс про соціально-економічне положення муніципальних утворень, що формувався б на базі показників як статистичної, так і відомчої звітності й результатів додаткових моніторингових досліджень (проведених відповідно до потреб органів місцевого самоврядування) і дозволяв би вирішувати питання, пов'язані із протиріччями різномірної інформації, що надходить з різних джерел (шляхом узгодження результатів досліджень) на базі методологічної й технологічної сумісності, узгодження строків надання даних, видів класифікаторів, принципів і форм поширення й опису даних з метою підвищення якості надаваних даних;

□ підвищення оперативності надходження й обробки даних про розвиток муніципальних утворень, що забезпечують процес своєчасного прийняття управлінських рішень;

□ розширення статистичної бази показників і використання більш широкого часового проміжку дослідження, що дозволить простежити тенденції для виявлення напрямків розвитку;

□ розвиток методичних підходів до організації моніторингу ефективності й результативності проектів і програм, реалізованих на території. Потрібен перегляд і актуалізація методик оцінки впливу програмних заходів на рівень економічного й соціального розвитку в регіоні;

□ подолання асиметрії інформаційного забезпечення адміністрацій муніципальних утворень;

□ розробка регламенту проведення моніторингу муніципальних утворень регіону;

□ розвиток сучасних інформаційних технологій передачі й зберігання інформації.

Реалізація даних заходів, на наш погляд, дозволить підвищити якість надаваної інформації й рівень інформаційно-аналітичного забезпечення органів управління регіоном.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження з соціально-економічного розвитку муніципальних утворень регіону дозволяють сформувати систему заходів програми зниження територіальних розходжень якості життя населення. Нами пропонується диференційована система заходів щодо відношення до груп муніципальних утворень із різним рівнем якості життя населення:

1) муніципальні утворення з рівнем якості життя населення вище за середнє:

□ більш ефективне використання наявних ресурсів на соціальні цілі (оптимізація неефективних видатків на освіту, охорону здоров'я);

- модернізація житло-побутової інфраструктури (будівництво малоповерхового житла, доріг);
  - 2) муніципальні утворення із середнім рівнем якості життя населення:
    - активний розвиток діяльності по підвищенню благоустрою;
    - підвищення забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури;
    - підвищення якості надаваних соціальних послуг;
    - розвиток самозайнятості на основі традиційних промислів;
  - 3) муніципальні утворення з рівнем якості життя населення нижче середнього:
    - розширення можливостей переселення;
    - розробка програм по працевлаштуванню безробітних громадян;
    - розробка програм, спрямованих на профілактику захворювань.
- Вирішення цих завдань орієнтовано на поліпшення умов життєдіяльності населення й, як наслідок, підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Література:

1. Люкшинов А.Н. Стратегический менеджмент /Люкшинов А.Н.– М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2000. – 375 с.
2. Сергиенко В.И. Теория и практика межотраслевой координации промышленно – транспортных комплексов: Дис. д–ра экон. наук: 08.07.01. / Валерий Игоревич Сергиенко. – К., 1998. – 340 с.
3. Фатхутдинов Р.А. Система менеджмента / Фатхутдинов Р.А. – М.: Бизнес – школа “Интел – сервис”, 1997. – 352 с.
4. Егоршин О.О. Методи багатовимірного статистичного аналізу/[Егоршин О.О., Зосімов А.М., Пономаренко В.С.]. – К.: ІЗМН, 1998. – 216 с.
5. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник/ [Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л.]. – К.: ЦУЛ, 2004. – 212 с.
6. Захарченко В. Обґрунтування територіальної концепції економічної безпеки / В. Захарченко // Регіональна економіка. – 2000. - № 2. – С. 120–127.
7. Язлюк Б. Інноваційно-інвестиційна практика: теорія та методика: Монографія / Б.Язлюк // Деп. в ДНТБ України, Академія соціального управління. - Тернопіль, 2010. - 223 с.
8. Язлюк Б. Інноваційно-комплексні шляхи розвитку малого підприємництва : [Монографія] / Б. Андрушків, Н. Кирич, Б. Язлюк / ТНТУ ім. І.Пулюя, Тернопіль, 2011. – 340с.

Язлюк Б.О., доктор экон. наук, доцент, профессор кафедры экономики и менеджмента природопользования Тернопольского национального экономического университета

Принятие прикладного характера управленческих решений относительно выравнивания территориальной асимметрии социально-экономического развития качества жизни населения. В статье рассмотрены составляющие системы мониторинга регионального экономического развития, ориентировано на улучшение условий жизнедеятельности населения и, как следствие, повышение уровня социально-экономического развития региона. Результаты проведенного исследования по социально-экономическому развитию муниципальных образований региона позволяют сформировать систему мероприятий программы снижения территориальных различий качества жизни населения. Нами предлагается дифференцированная система мер по отношению к группам муниципальных образований с разным уровнем качества жизни населения.

Ключевые слова: мониторинг, управление, развитие, региональная экономика

Yazlyuk B.O., Doctor of Economics Sciences, Associated Professor, Ternopil National Economic University

Acceptance of administrative decisions concerning the alignment of territorial asymmetry of socio-economic development of life quality. The article describes the components of the monitoring system of regional economic development, focused on improving the living conditions of the population and, as a consequence, increasing the level of socio-economic development of the region. Results of the research on the socio-economic development of the region's municipalities allow forming a system of program activities to reduce regional differences quality of life. We propose a differentiated system of measures in relation to groups of municipalities with different levels of quality of life.

Key words: monitoring, management, development, regional economy.